

ахлоқий фазилатларни шакллантириш – ўта шарафли вазифадир[1:35].

Адабиётлар таҳлили ва методология (Литература и методология/Methods). Баркамол инсон ўзида маънавий ва жисмоний стукликни мужассам этади. Ўқувчиларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш учун биринчи галда халқ оғзаки ижоди, халқ эртақлари, ҳикоялар, афсоналар, болалар энциклопедияси ҳамда тасвирий ифодани акс эттирувчи болалар китоблари асосий ўрин тутади. Бундан ташқари, шарқ мутафаккирларининг мероси, шеър ва ғазаллари, бадий ижод намуналари дастуруламал бўлиб хизмат қилади. Аҳмад Яссавий, Баҳоуддин Нақшбандий, Ал-Бухорий, Абу Райхон Беруний, Абу Али ибн Сино, Муҳаммад ал-Хоразмий, Абулқосим Фирдавсий, Амур Темур, Алишер Навоий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур сингари жаҳонга таниқли бир неча ақл эгаларининг ижтимоий-сиёсий, фалсафий-таълимий қарашларига таяниб иш кўрилса, ўқувчиларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш ишлари янада мукамаллик асб этади.

Марказий Осиёда таълим методларининг ривожланиш тарихи ўрганилганда, турли таълим усуллари амалиётда қўлланганини кўриш мумкин. Жумладан, Абу Али ибн Сино “Тадбир ал-маънозил” асарида ёш болаларни туғилганидан бошлаб вояга етгунигача маълум тартибда тарбиялаб бориш лозимлигини айтади. У болаларни яқка тартибда ўқитишдан кўра жамоа тартибда ўқитишни афзал деб билади ва бу усулнинг устунлиги ҳақида шундай деб ёзади: “Ўқувчилар ўқиш ва тарбия давомида илмга чанқоқлик сезадилар. Ўқувчилар бирга бўлганларида доим бир-бирлари билан гаплашадилар ва бу билан ўз тасавури ҳамда нутқларини ривожлантирадилар”[4:5].

Ижодий шахсни тарбиялаш муаммолари Ян Амос Коменскийнинг тадқиқотларида алоҳида ўрин тутган бўлиб, у борликни ўрганишга ёрдам берувчи шахс сезги органлари билиш тизимидаги етакчи ўринни эгаллашини таъкидлаган, билиш жараёнларининг ривожланишида эмпирик, илмий ва амалий босқичларини, билишнинг асосий манбалари бўлган онг ва сезгилар хусусиятини тавсифлаб берган[2:121].

Бундан ташқари, тадқиқотчи олим К.Д. Ушинский тасаввур, фикрлаш ҳамда ирода сифатларини ривожлантиришдан иборат ижодкорлик фаолиятини ривожлантириш механизмини биринчилардан бўлиб асослаган. У ўқувчи ижодкорлик сифатларини ривожлантириши жараёнида шаклланиб бораётган ғояларга ишонч ва қатъиятни тарбиялаб бориш заруратини қайд этади[7].

Республикамиз педагог олимлари С.Нишонова, М.Қуроновицларнинг тадқиқотларида ўқувчи шахсининг маънавий-ахлоқий онгини шакллантириш асосида баркамол авлодни вояга етказиш ва баркамол шахсни шакллантириш концепсиялари яратилган[3:15].

Муҳокама (Обсуждение/Discussion). Психологик-педагогик ва услубий адабиётларда боланинг ижодий ривожланишига қаратилган вазифалар кенг ёритилган, аммо улар тизимда рўйхатга олинмаган, ҳеч қандай кўрсаткичлар ишлаб чиқилмаган. Ўқувчиларнинг дарсда ижтимоий фаоллигини ривожлантириш учун зарур бўлган педагогик шарт-шароитлар аниқланмаган.

Тадқиқотимизда концептуал ва атамашунослик аппаратларини очиб бериш мақсадида ижодкорлик, психологик ва педагогик тадқиқотларда ижтимоий фаоллик қандай тушуниланлигини, бунёдкорлик ижодкорлик билан қандай боғлиқ эканлигини аниқлашга ҳаракат қилдик.

“Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да “ижодийлик ижод, яратувчилик билан боғлиқ бўлган ижодий фаолият, ижодий меҳнат” сифатида таърифланган[6:687]. Педагогик луғатларда: “ижодкорлик – тажрибани қайта ташкил этиш ва янги билимлар, кўникмалар комбинациясини шакллантириш асосида янги нарсани ишлаб чиқарадиган фаолиятдир,” – деб келтирилади.

Ижодкорлик турли даражаларига эга. Бир даражадаги ижодкорлик мавжуд билимларни қўллаш билан тавсифланади; бошқа даражадагиси эса, объектлар ёки билим соҳаларининг одатдаги кўринишини ўзгартиришда янгича ёндашув деб баҳоланади.

Бундан ташқари, ижтимоий фаолликни тушуниш учун психологик луғатга ҳам мурожаат қиламиз. «Тасаввур» тушунчаси шундай таърифланган: “Тасаввур — нарса ва ҳодисалар, ҳолатларни, воқелик образларини эслаш, шунингдек, ижодий ҳаёл суриш жараёни. Хотира шаклида ҳам намоён бўлади. Агар идрок ҳозирги дақиқаларни акс эттирсин, тасаввур ҳам ўтмишни, ҳам келажакни ўзида мужассамлаштиради, умумлашган хусусият касб этади”. Билимларни ўзлаштиришда, касбий малакаларни эгаллашда тасаввур муҳим аҳамиятга эга. Тасаввур ҳам умумий, ҳам хусусий, ҳам ижтимоий хусусият касб этади. Ижтимоий тасаввур умумбашарий ва миллий урф-одатларни, маросимлар, анъаналар ҳамда кадриятларни акс эттиради. Бу тушунча “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да куйидагича таърифланади: “Тасаввур – ўйлаш, ҳаёл қилиш, кўз олдига келтириш, ўйлаб зехнда гавдалантиришдир” [6:687]. Ижодийлик, ижодкорлик масалалари бўйича ўтган йиллар давомида профессор Ш.С.Шарипов, Ч.Т.Шокирова, Н.Г.Аловутдинова, М.Абдуллаева, А.Р.Ҳамроев, Б.Р.Адилов, З.Т.Нишановалар бир қатор изланишлар олиб борган эдилар.

Ш.С.Шарипов “Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти” номи докторлик диссертациясида: “Ўқувчилар ижодий фаолиятини ташкил қилишда икки ўзаро боғлиқ вазифани эътиборга олиш лозим. Уларнинг биринчиси – ўқувчилар ижодий фаолиятида мустақил фикрлашни ривожлантириш, билим эгаллашдаги интилувчанлиги, илмий дунёқарашини шакллантириши билан; иккинчиси – ўзлаштирган билимларни таълимда ва амалий фаолиятда мустақил қўллаш олишга ўргатиш билан белгиланади” – деб таъкидлайди [8:27]. Олимнинг келтириб ўтган вазифаларига таянган ҳолда ўқувчиларнинг нафақат касбий ижодкорлигини, балки ижодий фаолият жараёнини болаларнинг кичик ёшидан бошлаб шакллантириш, бошланғич синф даврида уларнинг тасаввурини бойитиш орқали ақлий кўникмаларини ҳам ривожлантириб бориш, ўз олдига қўйган мақсадига эришишларида турли ечимларни аниқлаб, тўғри қарор чиқариш кўникмаларига одатлантириш орқали ташкил этиш мумкин. Тадқиқотимизда ўқувчиларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантиришга қаратилган машғулотларнинг айримларида ўқувчиларни касбга йўналтиришнинг баъзи белгилари келтириб ўтилган.

Натижалар (Результаты/Results). Тадқиқот муаммосига оид адабиётлар таҳлили асосида ижодкорликни шахсда мустақил фикрлаш сифатлари намоён бўлишининг энг асосий ва фаол шакли сифатида куйидаги белгиларга кўра таснифлаш мумкинлиги аниқланди:

– ижод тури (техник, технологик, ташкилотчилик, иқтисодий, ижтимоий, маънавий, педагогик, дидактик, касбий, аралаш);

– ижод даражаси (моноижод, мультиижод, мегаижод); ижод қамрови (ихтисослик, мутахассислик, билим соҳаси, тармоқлараро, миллий, минтақавий, минтақалараро, халқаро);

– ижоднинг давомийлиги (қисқа муддатли, ўрта муддатли, узоқ муддатли); ижоднинг шакли (инновацион, илмий-тадқиқотчилик, таълимий инвестицион, аралаш);

– умумий жиҳатларига кўра (янги ғояларни ҳаётга татбиқ этиш; принципиал жиҳатдан ечимларни илгари суриш; янгиликни амалий қўллаш);

– яратилганижодмаҳсулининг маъносига мураккаблигига кўра (рационализаторлик таклифи; ихтиро; кашфиёт).

Методик ёндашув асосида ижтимоий фаолликни ривожлантиришга қаратилган

механизм воситасида ўқувчиларнинг ижодий фикрлаш борасидаги билим, кўникма ва малакаларини анъанавий таълим муҳитида шакллантириш, ижтимоий фаолликни ривожлантириш методларини такомиллаштириш орқали ўқувчиларнинг керакли билимларни эгаллашларига замин яратиш, ўқувчилар ижтимоий фаоллигини ривожлантиришда ўқувчи ва ўқитувчининг фаол ижодий ҳамкорлигини йўлга қўйиш орқали ўқув жараёнидаги ижодий фаолликка эришиш, натижада ўқувчилар онгида ақлий кўникмаларни ҳосил қилиб, маънавий баркамол, жисмонан соғлом ва интеллектуал ривожланаётган ижтимоий фаоллиги ривожланган шахсни шакллантириш тизими такомиллаштирилган.

Тадқиқотлар натижасида ўқувчиларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантиришга доир қуйидаги компетенциялар аниқланди:

- назарияни амалиётга татбиқ этиш бўйича:
- метод ва технологияларни ўқув жараёнига татбиқ этиш бўйича.
- ноанъанавий методлар, расм композициялари орқали ўқувчиларнинг савод ўргатиш даврида ижтимоий фаоллигини ривожлантириш методикасини танлай олиш.
- уларда мантиқий фикрлаш, бой тасаввурни ривожлантириш, фантазиявийлик, ижодкорлик, касбий қизиқишларини ривожлантириш, табиат билан танишиш ва дўстлашишга, миллий урф-одат ва анъаналарни ҳамда умуминсоний қадриятларни англаб етиш, ушбу билимларини ижодий қўллай олиш, фактларни таҳлил қилиш, умумлаштириш, шу асосда хулоса чиқара олиш;
- дарснинг мазмуни ва аҳамиятини тушуниш, тасаввурни ривожлантиришнинг асосий методлари, усуллари ва воситаларини, кўникма ва малакаларига эга бўлишни аниқлаш.

Хулоса (Заключение/Conclusion). Ҳар қандай ақлий муаммоларни ҳал қилишда биз қандайдир маълумотлардан фойдаланамиз. Бироқ мавжуд бўлган маълумотлар аниқ бир ечим учун етарли бўлмаган ҳолатлар мавжуд. Бу ҳолатда ўйлаш, тасаввурнинг фаоллашуви деярли кучсиз ҳолатга келади.

Хулоса қилганда, боланинг ақлий ривожланишида тасаввур функциясининг аҳамияти катта. Бироқ, фантазия ақлий фаолият каби ривожланишнинг ижобий йўналишига эга бўлиши керак. У атрофдаги дунёни яхшироқ билиб олиш, ўз-ўзини кашф қилиш ва шахсни ўзини ўзи яхшилашни тарғиб қилиш ва пассив тушунчага айланмаслик, ҳақиқий ҳаётни орзулар билан алмаштиришга ёрдам бериши керак.

Адабиётлар рўйхати: (References)

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. – Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2020. – 456 б.
2. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. М.: Педагогика, 2002. Т.1. – 656 с.
3. Нишонова С. Воспитание совершенного человека в развитии педагогической мысли эпохи возрождения Востока.: Афтореф. дисс... док.пед.наук. – Т.: 2008. – 54 с.
4. Раҳимов С. Педагогические идеи Абу Али ибн Сины. Афтореф. дисс... канд. Пед. Наук. – Т.: 1964.
5. Раҳимов С. Абу Али ибн Сино таълим-тарбия ҳақида. – Т.: Ўқитувчи. 2001.
6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2007. 5-жилд.
7. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Том II. (2006). <https://ru.wikisource.org/wiki/>
8. Шарипов Ш.С. Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти. Пед.фан.док.дисс. – Тошкент.: ТДПУ, 2012. – 27 б.

СУГГЕСТИВ ҚОБИЛИЯТ ПЕДАГОГИК ТАЪСИР КЎРСАТИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА

Юлдашев Элёржон Содиқович,
Қўқон педагогика институти тадқиқотчиси

Аннотация. Мазкур мақолада суггестив қобилият – ўқувчи-талабаларга руҳий ва эмоционал-иродавий таъсир кўрсатиши эканлиги таъкидланиб, ушбу қобилият орқали тарбияланувчиларга педагогик таъсир кўрсатиши асосида уларнинг онгини шакллантириши, маънавий бойлиги ва ҳис-туйғуларини ривожлантириши, ижтимоий ҳаёт учун зарур бўлган ижтимоий алоқаларни ташиқил этишига хизмат қиладиган хулқий одатлар ҳосил қилиши тўғрисидаги фирк-мулоҳазалар баён қилинган.

Калит сўзлар: суггестив қобилият, эмоционал-иродавий таъсир кўрсатиши, ижтимоий-психологик муҳит, педагогик таъсир, педагогик алоқа, психик жараён, педагогик қобилият.

ПРИТЯЖАТЕЛЬНАЯ СПОСОБНОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Юлдашева Элёржон Садыкович,
научного сотрудника Кокандского педагогического института

Аннотация. В данной статье подчеркивается, что suggestibility – это умственное и эмоционально-волевое воздействие на учащихся-учеников, и изложены соображения о формировании поведенческих привычек, которые служат для формирования сознания, развития духовного богатства и чувств, организации социальных связей, необходимых для социальной жизни, на основе педагогического воздействия на воспитанников посредством этой способности.

Ключевые слова: притяжательная способность, эмоционально-волевое воздействие, социально-психологическая среда, педагогическое воздействие, педагогическое общение, психический процесс, педагогическая компетентность.

SUGGESTIVE ABILITY AS AN IMPORTANT FACTOR IN PEDAGOGICAL INFLUENCE

Yuldashev Elyorjon Sodiyovich,
researcher of the Kokand Pedagogical Institute

Annotation. In this article, it is emphasized that the suggestive ability is the spiritual and emotional – volitional influence of the student-students, and through this ability, firm reflections on the formation of their consciousness on the basis of pedagogical influence on those brought up, the development of their spiritual wealth and emotions, the formation of behavioral habits that serve to organize the necessary social

Keywords: suggestive ability, emotional-volitional influence, socio-psychological environment, pedagogical influence, pedagogical communication, psychic process, pedagogical ability.

Кириш (Введение/Introduction). Бугунги кунда олий таълим тизимида таълим олувчиларга эмоционал-иродавий таъсир кўрсатишни ривожлантириши ва бу орқали педагогнинг ўз имкониятларига ишонтира олишига қаратилган педагогик ёндашувлар долзарблик касб этмоқда. Бу орқали таълим сифатини ошириши, самарадорликка эришиши ва ўқувчиларда педагогик жараёнга ишониши истагини шакллантириши мақсад